

Marek Krasinski*

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PROBLEM STARZENIA SIĘ SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO I JAPOŃSKIEGO A RÓŻNICE KULTUROWE

Streszczenie

Starzenie się społeczeństwa to jeden z najważniejszych współczesnych problemów polityki społecznej. Celem artykułu jest omówienie tego problemu, który dotyka Polski i Japonii, oraz wskazanie sposobów, w jaki oba kraje starają się sobie z nim radzić. Autor dokonuje porównania dwóch odległych od siebie geograficznie krajów, lecz bliskich pod względem tempa starzenia się społeczeństwa i wskazuje na rozwiązania, które mogą te problemy rozwiązać. W opracowaniu użyto krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz analizy danych wtórnych zebranych przez ONZ. Najważniejszym wnioskiem płynącym z przeprowadzonego wywodu jest podkreślenie znaczenia polityki społecznej, która antycypuje problem związany ze starzeniem się społeczeństwa w myśl zasady, że lepiej zapobiegać niż leczyć.

Słowa kluczowe: Polska, Japonia, starzenie się społeczeństwa, problem demograficzny

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych problemów współczesnej polityki społecznej jest zjawisko starzenia się społeczeństwa. Problem ten dotyka zdecydowanej większości państw zarówno w Europie, jak i na świecie, a więc i Japonii, która ma bardzo wysoki

---

* ORCID: 0000-0001-5404-4461, e-mail: marek.krasinski@ue.wroc.pl

wskaźnik starzenia się społeczeństwa, co przekłada się na ogólną sytuację gospodarczą i ekonomiczną kraju. Problem ten dotyka także Polski, lecz w mniejszym stopniu niż Japonii. Idea porównania obu państw i skonfrontowania teoretycznych rozważań dotyczących starzenia się społeczeństwa opartych na studiach literaturowych oraz danych statystycznych warto zestawić także z różnicami kulturowymi obu państw, ponieważ zwłaszcza w Japonii pewne cechy kultury narodowej mogą być podstawą silnego zjawiska, jakim jest starzejące się społeczeństwo. Dodatkowo aspekty polityki społecznej mają w pewnym sensie charakter interdyscyplinarny, który obejmuje obszary związane z polityką, gospodarką czy kulturą. Jak twierdzi Zdzisław Pisz, wzajemne relacje między polityką, gospodarką oraz kulturą społeczną mogą zarówno stymulować rozwój całego systemu społecznego, jak i go ograniczać (Pisz, 2002, s. 11), stąd warto poszukiwać przyczyn występowania problemów w różnych obszarach dziedzinowych.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie problemu starzenia się społeczeństwa, który dotyka Polski i Japonii, oraz wskazanie sposobów, w jaki oba kraje starają się sobie z nim radzić. Jednocześnie w artykule zostaną zaprezentowane wybrane różnice kulturowe pomiędzy Polską i Japonią, które mogą mieć wpływ na genezę problemu starzenia się społeczeństwa, jak również na obecną walkę z tym problemem.

1. Problem starzenia się społeczeństwa

Rozważania związane ze starzeniem się społeczeństwa należy rozpocząć od zdefiniowania samego pojęcia. Ciekawej definicji dostarcza Główny Urząd Statystyczny w Polsce, według którego starzenie się społeczeństwa to proces zwiększania się udziału ludności w starszym wieku w ogólnej liczbie ludności. Określa się tzw. próg starości, tzn. wiek, po którego osiągnięciu można daną osobę zaliczyć do grupy ludności w starszym wieku. Najczęściej jako próg przyjmuje się jednolicie wiek 60 lub 65 lat bądź wprowadza się odrębny próg dla mężczyzn – wiek 65 lat, a dla kobiet 60 lat. W opracowaniach ONZ stosuje się dla kobiet i mężczyzn wiek jednolity – 65 lat (GUS, 2018). Powyższa definicja zawiera określenie wieku, po którym daną osobę można zaliczyć do osób starszych i jest ona bliska wiekowi emerytalnemu, wobec czego można uznać, że problem starzenia się społeczeństwa jest jednocześnie problemem zwiększania się udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności.

Coraz większy stosunek osób w wieku poprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym przekłada się także na aspekty gospodarcze i ekonomiczne państwa. Tendencja taka może m.in. powodować:

- spadek wielkości PKB,
- zmniejszenie ilości pieniędzy w obrocie gospodarczym,
- zmniejszenie popytu na dobra konsumpcyjne
- rosnący dług publiczny,
- wzrost nakładów na świadczenia emerytalne,
- wzrost nakładów na opiekę medyczną.

Summa summarum starzenie się społeczeństwa powoduje w systemie gospodarczym państwa zwiększanie się poziomu wydatków do wpływów. Problem dotyczy zwłaszcza państw opiekuńczych, jak np. Stanów Zjednoczonych, Francji, Niemców czy Wielkiej Brytanii (Lavalette, Pratt, 2010, s. 276). Według opinii komentatorów kraje te w ciągu nadchodzących trzydziestu lat będą musiały ponieść dodatkowe wydatki w wysokości 9–16% PKB w celu wypełnienia swoich obietnic emerytalnych (Lavalette, Pratt, 2010, s. 276), co zdaje się potwierdzać wcześniej wspomniane efekty gospodarcze problemu starzejącego się społeczeństwa. Wnioski te są jeszcze bardziej niepokojące, gdy weźmie się pod uwagę Polskę czy Japonię, ponieważ zmiana średniego wieku w tych państwach jest jeszcze bardziej dynamiczna, co przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Średni wiek w 1950 i 2050 roku w wybranych krajach

Kraj	Średni wiek		Różnica
	w 1950 roku	w 2050 roku	
Japonia	22,3	52,3	30,0
Polska	25,8	47,4	21,6
Niemcy	35,4	49,2	13,8
USA	30,0	40,0	10,0
Francja	34,5	42,7	8,2
Wielka Brytania	34,9	42,9	8,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ (UNSD, 2018).

Z danych wynika, że Japonia w 1950 roku była najmłodszym społeczeństwem spośród analizowanych państw, natomiast w 2050 roku średnia wieku ludności będzie tam najwyższa, co oznacza, że kraj ten będzie miał jeszcze większe problemy

z tytułu starzejącego się społeczeństwa niż pozostałe analizowane kraje. Dodatkowo nie tylko różnica wieku w latach 1950–2050 jest największa w Kraju Kwitnącej Wiśni, lecz także wartość prognozowanej średniej wieku w 2050 roku, która jest o około dziesięć lat wyższa niż we Francji czy Wielkiej Brytanii.

2. Japonia i Polska a problem starzejącego się społeczeństwa

Przechodząc do analizy porównawczej Japonii i Polski w kontekście problemu starzejącego się społeczeństwa, należy sięgnąć do danych demograficznych obu państw przedstawionych w tabeli 2. Wynika z nich, że w 1950 roku oba kraje były krajami młodymi, średni wiek wynosił odpowiednio 22,3 roku w Japonii i 25,8 roku w Polsce. Niewątpliwie taka sytuacja była pokłosiem strat ludzkich odniesionych podczas drugiej wojny światowej, kiedy zginęło bardzo wiele osób w wieku produkcyjnym, a zarazem prokreacyjnym.

Tabela 2. Średni wiek w latach 1950–2050 w Japonii i Polsce

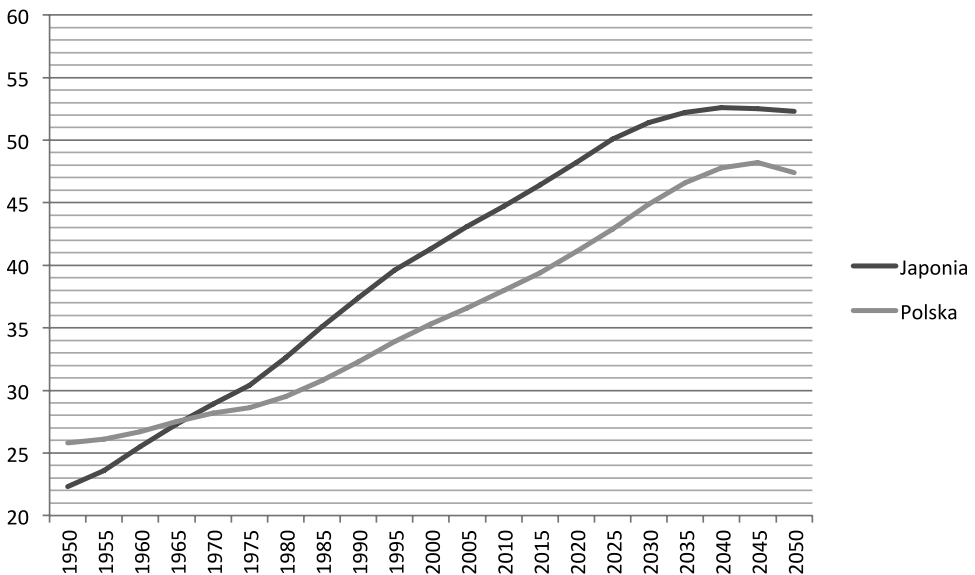
Rok	Średni wiek	
	Japonia	Polska
1950	22,3	25,8
1955	23,6	26,1
1960	25,5	26,7
1965	27,3	27,5
1970	28,9	28,2
1975	30,4	28,6
1980	32,6	29,5
1985	35,1	30,8
1990	37,4	32,3
1995	39,6	33,9
2000	41,3	35,3
2005	43,1	36,6
2010	44,7	38,0
2015	46,4	39,4
2020	48,2	41,1
2025	50,1	42,9
2030	51,4	44,9
2035	52,2	46,6
2040	52,6	47,8
2045	52,5	48,2
2050	52,3	47,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ (UNSD, 2018).

Tempo starzenia się społeczeństwa japońskiego jest większe niż w Polsce, na co wskazuje fakt, że już w 1970 roku średni wiek Japończyków przewyższył średni wiek Polaków. Prognozy wskazują także na utrzymanie się tej tendencji i osiągnięcie w Japonii w 2050 roku średniego wieku na poziomie 52,3 roku, czyli prawie o pięć lat więcej niż w Polsce.

Na większą dynamikę starzenia się społeczeństwa japońskiego wskazują dane przedstawione na rysunku 1. Krzywa średniego wieku dla Polski ma mniejsze nachylenie niż krzywa dla Japonii. Na rysunku 1 pokazano także, że w latach dziewięćdziesiątych XX wieku tempo starzenia się obu porównywanych społeczeństw osiągnęło podobny poziom i tendencja ta utrzyma się aż do 2035 roku, kiedy średnia wieku w Japonii zacznie powoli osiągać stałą poziom, aby w kolejnych latach stopniowo się zmniejszać, podczas gdy w Polsce odwrócenie tendencji starzenia się nastąpi dopiero około 2040 roku, natomiast przybierze ona także bardziej dynamiczny kształt.

Rysunek 1. Zmiana średniego wieku w latach 1950–2050 w Japonii i Polsce

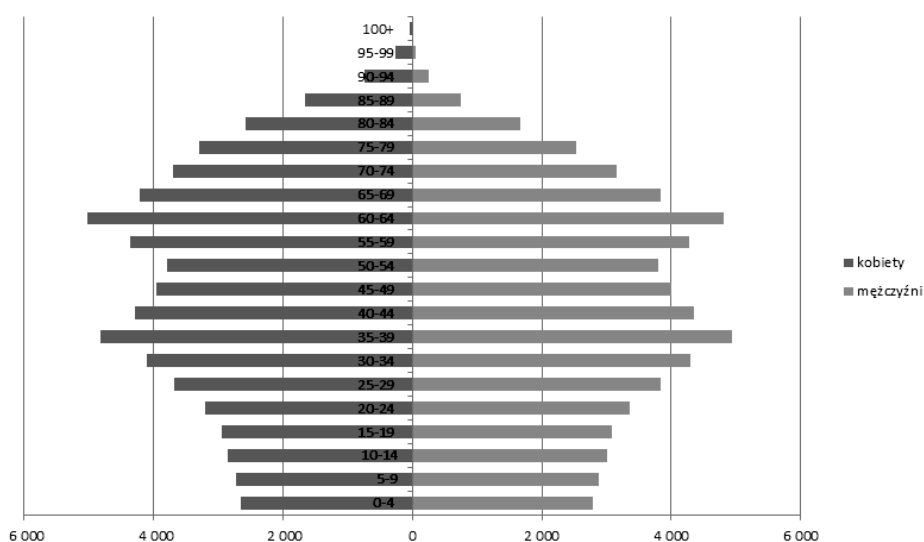

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ (UNSD, 2018).

Na kolejny istotny aspekt problemów społecznych związanych ze zmniejszaniem się proporcji osób w wieku produkcyjnym do osób w wieku nieprodukcyjnym, czyli na tzw. wskaźnik obciążenia demograficznego, zwraca uwagę Łukasz

Jurek, który zauważa, że o ile w połowie XX wieku dominowało obciążenie ludności w wieku produkcyjnym przedstawicielami młodej generacji, o tyle w połowie XXI wieku ludność w wieku produkcyjnym będzie obciążona głównie populacją osób starych (Jurek, 2008, s. 106). Potwierdzenia słuszności tego stwierdzenia dostarcza także analiza wykresów piramidy wieku dla Japonii i Polski, które przedstawione są odpowiednio na rysunkach 2 i 3.

Rysunek 2. Piramida wieku Japonii w 2016 roku

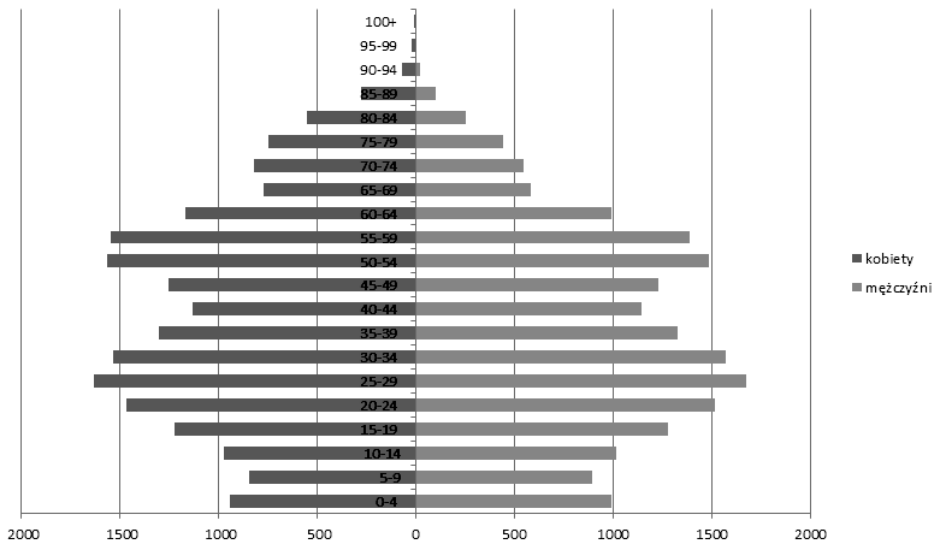

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ (UNSD, 2018).

Piramida wieku Japonii przedstawiona na rysunku 2 jest piramidą typu regresyjnego, wyraźnie widać bowiem zmniejszającą się z roku na rok liczbę urodzeń. Typ ten charakterystyczny jest dla społeczeństw szybko starzejących się. Piramidy wieku Polski nie da się w prosty sposób skategoryzować, ponieważ można doszukać się pewnych cech typu regresyjnego, podobnie jak w piramidzie Japonii, natomiast fakt obecności większej populacji w grupie wiekowej 0–4 lat niż w grupie 5–9 lat pozwala zakładać optymistycznie, że jest to piramida typu zastojowego. Oczywiście w obu porównywanych piramidach wyraźnie widać piętno drugiej wojny światowej, jak również skutki wyzów demograficznych w latach pięćdziesiątych i osiemdziesiątych w Polsce oraz pięćdziesiątych i siedemdziesiątych w Japonii. Fakt, że polska piramida wieku może być określana mianem piramidy typu zastojowego, zwłaszcza

dzięki wielkości populacji w wieku 0–4 lat, świadczy o pozytywnym zachowaniu pod względem prokreacyjnym wyżu demograficznego z lat osiemdziesiątych, czego nie można powiedzieć o drugim wyżu japońskim.

Rysunek 3. Piramida wieku Polski w 2016 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ (UNSD, 2018).

3. Różnice kulturowe pomiędzy Polską i Japonią wpływające na problem starzejącego się społeczeństwa

Polskę i Japonię dzielą tysiące kilometrów i metaforycznie także tysiące kilometrów dzielą obie kultury. Japończyków cechuje m.in. stoicyzm, opanowanie, ugodowość oraz bardzo surowe reguły postępowania (Krasieński, 2008, s. 148), natomiast Polacy są bardziej spontaniczni i ekspresywni. Różnice te wynikają z wielu czynników, wystarczy wspomnieć zupełnie inny system religijny obu państw, wpływ innych filozofii na kształtowanie postaw czy polskie podejście do życia zakładające, że wszystko zależy od nas, oraz japońskie, które zakłada, że wszystko zależy od natury¹.

¹ Ostatnia różnica wiąże się z zagadnieniem wewnątrzsterowności i zewnątrzsterowności. Jest to wymiar kultury narodowej badany przez Trompenaarsa i Hampden-Turnera. Szerzej zob. Hampden-Turner, Trompenaars (2002), s. 170 i nast.

Jak natomiast różnice kulturowe mogą wpływać na problem związany ze starzeniem się społeczeństwa? Pierwszą różnicą będzie model zatrudnienia – w Japonii dotychczas panowała tradycja tzw. dożywotniego zatrudnienia (Reda, 2011, s. 29), natomiast w Polsce taki model nie był obecny. Przekładało się to na funkcjonowanie kobiet na rynku pracy, które w Japonii po przepracowaniu kilku lat odchodziły z przedsiębiorstw i poświęcały się macierzyństwu. Kolejnym skutkiem dożywotniego zatrudnienia jest zmiana lokalizacji, w której pracują mężczyźni (w wyniku awansów). Wówczas najczęściej kobiety pozostawały w dotychczasowym miejscu zamieszkania i wychowywały dzieci, a sporadyczne kontakty z mężami wpływały na zmniejszenie przyrostu naturalnego. W Japonii panuje także zasada, że pracownik nie może wyjść z pracy, dopóki jego przełożony nie wyjdzie. Jako że najczęściej przełożeni mają rodziny w innych miastach niż pracują, spędzają w pracy wiele godzin ponad normę, a przepracowanie również nie sprzyja przyrostowi naturalnemu. Model dożywotniego zatrudnienia wynika także z cechy kultury pracy Japończyków, którzy są bardzo silnie związani ze swoim przedsiębiorstwem, identyfikują się z nim i wspólnie dbają o jego dobro. Jako przykład można podać fakt, że bardzo nieliczne strajki w Japonii były organizowane w trakcie przerw na lunch (Reda, 2011, s. 29), a praca w kołach jakości odbywa się poza obowiązkowymi godzinami pracy. W Polsce ideę kół jakości wprowadzano w filiach Toyoty, jednak ze względu na kulturę menedżerowie byli zmuszeni do wyznaczenia czasu na poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań w ramach obowiązkowego czasu pracy, ponieważ Polacy wychodzą z założenia, że pracują tyle, za ile im się płaci.

Podsumowanie

Japoński model dożywotniego zatrudnienia zdawał egzamin w czasach prosperity. Wynikające z kultury zasady wyższego wynagradzania pracowników z dłuższym stażem pracy (tzw. *nenko system* [Reda, 2011, s. 30]), zatrudnianie prawie wyłącznie mężczyzn przez uznawanie, że miejsce kobiet jest w domu, czy wyższe wynagradzanie pracowników zatrudnionych tymczasowo (ze względu na konieczność docenienia faktu, że nie są na stałe związani z przedsiębiorstwem) w ciągu ostatnich lat musiały ulec zmianie. Japonia w wyniku starzenia się społeczeństwa stanęła przed obliczem kryzysu gospodarczego, co pociągnęło za sobą zmianę sposobu myślenia. Współcześnie coraz bardziej popularna staje się w Japonii praca w niepełnym wymiarze czasu, a pracownicy tymczasowi są mniej opłacani od pracowników

stałych. Również coraz więcej kobiet znajduje zatrudnienie, co wcześniej było nie do pomyślenia. Pytanie, czy ta tendencja jest pozytywna? Z jednej strony więcej osób pracujących przyczynia się do wzrostu PKB, popytu na dobra konsumpcyjne i nakręca to gospodarkę, z drugiej z kolei praca kobiet powoduje odkładanie decyzji o macierzyństwie, zmniejszanie średniej liczby dzieci w rodzinie, czyli jeszcze bardziej przyczynia się do pogłębienia problemu starzenia się społeczeństwa.

Polska nie jest krajem, w którym można zaobserwować tak gwałtowne przemiany w życiu gospodarczym jak w Japonii. Polska kultura narodowa nie była tak restrykcyjna jak kultura Japonii, kobiety od zawsze pracowały, lecz w ciągu ostatnich lat udział kobiet w rynku pracy także się zwiększa, choć mniej dynamicznie niż w Japonii. Zmiany, jakie następują w Polsce, obejmują wydłużenie urlopów macierzyńskich do 24 tygodni, wprowadzenie w 2011 roku tygodniowego, a od 2012 roku dwutygodniowego urlopu ojcowskiego. Inną próbą przeciwdziałania starzeniu się polskiego społeczeństwa było wprowadzenie tzw. becikowego oraz ulgi podatkowej z tytułu wychowywania dzieci. Polityka prorodzinna, jeśli jest odpowiednio prowadzona, zdaje egzamin w perspektywie długookresowej. Analizując wymienione zmiany w tym zakresie oraz fakt, że na piramidzie wieku dla Polski widać przewagę dzieci w wieku 0–4 lat nad dziećmi w wieku 5–9 lat, można stwierdzić, iż udało odwrócić się niekorzystny trend. Bardziej doraźne próby przeciwdziałania skutkom gospodarczym starzenia się społeczeństwa widać w propozycjach dotyczących wydłużenia i zrównania wieku emerytalnego dla kobiet i mężczyzn do 67 roku życia. Należy jednak pamiętać, że najskuteczniej walczy się z problemami przez eliminowanie przyczyn, a nie skutków, więc należy postulować raczej dalsze zmiany w zakresie polityki prorodzinnej niż w zakresie wieku emerytalnego.

Reasumując, można uznać, że problem starzejącego się społeczeństwa silnie dotyka zarówno Polski, jak i Japonii, a w porównaniu z krajami zachodniej Europy czy Stanami Zjednoczonymi prognozy na najbliższe dziesięciolecia są pesymistyczne. Biorąc pod uwagę fakt, że kulturowo Polska i Japonia są różne od siebie, natomiast w aspekcie dynamiki starzenia się społeczeństwa zaobserwowanej na krzywej średniego wieku w latach 1950–2050 (rys. 1) są do siebie bardzo podobne, warto byłoby się zastanowić nad poszukiwaniem uniwersalnych sposobów rozwiązania tego problemu demograficznego, zapominając o różnicach kulturowych i zaznaczając, że w tym obszarze być może Japończycy mogą nauczyć się czegoś od Polaków.

Literatura

- GUS (2018). Dane Głównego Urzędu Statystycznego. Pobrano z: <https://stat.gov.pl> (15.09.2018).
- Hampden-Turner, C., Trompenaars, F. (2002). *Siedem wymiarów kultury*. Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Jurek, Ł. (2008). Demograficzne uwarunkowania zmian społecznych i ekonomicznych w regionie Azji i Pacyfiku. W: B. Drelich-Skulska (red.), *Ekonomia i międzynarodowe stosunki gospodarcze. Studia azjatyckie* (s. 98–110). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Kraśński, M. (2008). Polskie podejście do japońskich filozofii zarządzania. W: E. Tabaszewska (red.), *Nowoczesne koncepcje zarządzania – zarządzanie wiedzą* (s. 148–157). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Lavalette, M., Pratt, A. (red.) (2010). *Polityka społeczna. Teorie, pojęcia, problemy*. Warszawa: Difin.
- Pisz, Z. (red.) (2002). *Zadania społeczne*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Reda, A. (2011). Nowy model zatrudnienia w Japonii. *Polityka Społeczna*, 9, 28–31.
- UNSD (2018). UNSD Databases. United Nations Statistics Division. Pobrano z: <https://data.un.org> (15.10.2018).

THE PROBLEM OF AN AGING POPULATION AND THE POLISH AND JAPANESE CULTURAL DIFFERENCES

Abstract

The problem of population aging is one of the most important contemporary problems of social policy. The aim of the article is to discuss this problem, which affects Poland and Japan and the ways in which both countries are trying to deal with it. The author compares two geographically distant, but close to each other in terms of the rate of aging of the countries' society and points to solutions that may solve these problems. The study uses a critical analysis of the subject literature and analysis of secondary data collected by the UN. The most important conclusion flowing from the conducted argument is to emphasize the importance of social policy, which anticipates the problem of aging society in accordance with the principle that prevention is better than cure.

Keywords: Poland, Japan, Polska, Japonia, aging population, demographic problem

JEL code: J11

Cytowanie

Kraśński, M. (2019). Problem starzenia się społeczeństwa polskiego i japońskiego a różnice kulturowe. *Studia i Prace WNEiZ US*, 55, 33–42. DOI: 10.18276/sip.2019.55-03.